

[https://doi.org/ 10.56583/frp.2964](https://doi.org/10.56583/frp.2964)

Przemysław Przybylski*

Akademia Kujawsko – Pomorska w Bydgoszczy

<https://orcid.org/0000-0003-0923-2409>

**AKTUALNOŚĆ ETYCZNEJ ZASADY
POWŚCIĄGLIWOŚCI I PRACY W PROCESIE
WYCHOWANIA SPOŁECZNEGO
W DZIAŁALNOŚCI DUSZPASTERSKIEJ
KS. BRONISŁAWA MARKIEWICZA**

Streszczenie

Ks. Bronisław Markiewicz, żyjący na przełomie XIX i XX w., dostrzegł głębokie przemiany społeczne, gospodarcze i polityczne, które wpływały na kryzys wartości i osłabienie społeczeństwa. Jego odpowiedzią było stworzenie systemu wychowawczego opartego na zasadzie powściągliwości i pracy. Celem tej koncepcji było kształtowanie jednostek zdolnych do odbudowy narodu poprzez religijno-patriotyczne wychowanie i rozwój osobisty. Ks. Markiewicz, inspirowany działalnością św. Jana Bosko, stworzył w Galicji instytucje wychowawcze, które propagowały dyscyplinę, samokontrolę i etos pracy. Jego system wychowania miał wymiar normatywny, oparty na wartościach cywilizacji łacińskiej i pedagogice opiekuńczej, ukierunkowanej na przemianę jednostki i społeczeństwa. Współcześnie jego idee pozostają aktualne, zwłaszcza wobec takich wyzwań jak uzależnienia, osłabienie więzi społecznych czy kryzys wartości. Programy edukacyjne inspirowane ks. Markiewiczem są realizowane w szkołach katolickich, organizacjach harcerskich i społecznych. Współczesne inicjatywy, takie jak ekonomia społeczna czy promowanie etosu pracy, odwołują się do jego myśli. W obliczu

* Przemysław Przybylski – dr hab. profesor Akademii Kujawsko-Pomorskiej w Bydgoszczy; prorektor ds. kształcenia i studentów Akademii Kujawsko – Pomorskiej w Bydgoszczy. Zainteresowania badawcze: socjologia wychowania i edukacji, pedagogika społeczna oraz bezpieczeństwo.

globalnych zmian wychowanie oparte na powściągliwości i pracy nadal stanowi klucz do budowania odpowiedzialnych i moralnych społeczeństw.

Słowa kluczowe: ks. Bronisław Markiewicz, pedagogika społeczna, wychowanie patriotyczne, edukacja katolicka, wychowanie normatywne, społeczna odpowiedzialność, kryzys wartości

THE RELEVANCE OF THE ETHICAL PRINCIPLE OF RESTRAINT AND WORK IN THE PROCESS OF SOCIAL EDUCATION IN THE PASTORAL ACTIVITY OF FATHER BRONISŁAW MARKIEWICZ

Abstract

Father Bronisław Markiewicz, who lived at the turn of the 19th and 20th centuries, noticed profound social, economic and political changes that contributed to a crisis of values and the weakening of society. His response was to create an educational system based on the principles of restraint and work. The aim of this concept was to shape individuals capable of rebuilding the nation through religious and patriotic education and personal development. Inspired by the work of St. John Bosco, Father Markiewicz created educational institutions in Galicia that promoted discipline, self-control and a work ethic. His educational system had a normative dimension, based on the values of Latin civilisation and protective pedagogy, aimed at transforming individuals and society. Today, his ideas remain relevant, especially in the face of challenges such as addiction, the weakening of social bonds and the crisis of values. Educational programmes inspired by Markiewicz are implemented in Catholic schools, scouting and social organisations. Contemporary initiatives, such as the social economy and the promotion of the work ethic, refer to his ideas. In the face of global changes, education based on restraint and work remains the key to building responsible and moral societies.

Keywords: Fr. Bronisław Markiewicz, social pedagogy, patriotic education, Catholic education, normative education, social responsibility, crisis of values

~*~

Wstęp

Na przełomie XIX i XX w. ks. Bronisław Markiewicz, dostrzegając głębokie zmiany polityczne, gospodarcze i społeczne, wypracował koncepcję wychowania opartą na etycznej zasadzie powściągliwości i pracy. W obliczu upadku wartości

tradycyjnego społeczeństwa, rozwoju ideologii oraz rosnących problemów społecznych, takich jak bieda, alkoholizm i analfabetyzm, Markiewicz proponował system wychowawczy, który miał na celu ukształtowanie silnych moralnie jednostek zdolnych do odbudowy narodu. Powściągliwość i praca to zasady, które stanowiły fundament pedagogiki Markiewicza. Uważał on, że poprzez umiar, samodyscyplinę oraz ciężką i sumienną pracę możliwe jest stworzenie społeczeństwa, które będzie odporne na zagrożenia moralne i polityczne. Jego idea wychowania, choć wywodziła się z realiów XIX-wiecznej Galicji, wciąż pozostaje aktualna w kontekście współczesnych wyzwań społecznych.

Ks. Bronisław Markiewicz był świadkiem procesu historycznego, który rozpoczął się już znacznie wcześniej, ale wówczas wchodził w fazę szczególnie delikatną. W procesie tym czynnikiem decydującym był niewątpliwie całokształt bardzo radykalnych przemian na płaszczyźnie politycznej, gospodarczej i społecznej, ale także na polu nauki i techniki. Ponadto znaczące były różnorakie wpływy dominujących ideologii. Rezultatem tych znaczących przemian była w dziedzinie polityki nowa koncepcja społeczeństwa i państwa, jak również sprawowania władzy. Społeczeństwo tradycyjne ulegało rozpadowi, a dynamicznie zaczynało się kształtować inne, ożywione dużą nadzieją nowych swobód, ale również realnie narażone na niebezpieczeństwo nowych, często zakamuflowanych form niesprawiedliwości i zniewolenia. Nieodzownym staje się także wyartykułowanie, że dla Polski był to czas utraty niepodległości narodowej poprzez zabory. Stąd też potrzebna była taka koncepcja wychowania, która najpierw uświadamiała by potrzebę, a następnie inspirowała do podjęcia niezbędnych zmian społecznych, które jak się okazało na przestrzeni czasu, nie tylko miały wpływ na konkretną jednostkę, ale nade wszystko przyczyniły się do odzyskania po 123 latach niepodległości. Kluczem tworzącym koncepcję wychowania ks. Bronisława Markiewicza była najpierw właściwa diagnoza ówczesnej sytuacji Galicji.

Koncepcja wychowania ks. Bronisława Markiewicza

Ks. Bronisław Markiewicz urodził się 13 lipca 1842 r. w Pruchniku. Gruntownie uformowany przez doświadczenie wiary i patriotyzmu domu rodzinnego, czytany w dziełach klasyków literatury polskiej, dzięki refleksji socjologicznej, szybko dostrzegł potrzebę ratowania ojczyzny i jej obywateli. Już w pierwszych latach kapłańskiego posługiwania starał się odpowiedzieć wyzwaniom czasu. Przerażony pijaństwem, straszną nędzą, analfabetyzmem wsi galicyjskiej, które przyczyniły się do braku autonomii narodowej, poświęcił się przede wszystkim katechizacji, wychowaniu i kształceniu dzieci i młodzieży oraz inicjowaniu tak potrzebnych zmian społecznych w ówczesnej Galicji. Wiedział, że niepodległość Polski można zapewnić tylko przez wychowanie religijno-

-patriotyczne, wzbudzenie świadomości narodowej, szczególnie młodego pokolenia. Szukając bardziej skutecznych wzorców ewangelizacji i wychowania, sam praktykował radykalizm zasad ewangelicznych. W wieku czterdziestu lat poświęcił się życiu zakonnemu we wspólnocie księży salezjanów, zajmujących się wychowaniem młodzieży włoskiej. Duchowość, jak i ideę wychowawczą, z którą zetknął się u boku świętego Jana Bosko podczas pobytu w Turynie, przeszczepił na grunt galicyjski. Powrócił do ojczyzny na Podkarpacie, do wsi o nazwie Miejsce. W krótkim czasie, ze względu na charakter pracy wychowawczej i socjalizacyjnej w wymiarze społecznym ks. Markiewicza i dzięki jego staraniom, w 1897 r. Sejm Galicyjski dodał do ówczesnej nazwy Miejsce przymiotnik Piastowe. Prowadził w Galicji założone przez siebie instytucje wychowawcze i edukacyjne, oparte na etycznej zasadzie „powściągliwości i pracy”. Założył też towarzystwo o tej samej nazwie, które w 1925 r. zostało zatwierdzone jako Zgromadzenie Świętego Michała Archanioła. Jego działalność wpisała się w widoczny sposób w bogatą tradycję społeczno-charytatywną działań Kościoła Katolickiego¹.

Ks. Markiewicz zmarł 29 stycznia 1912 r. w Miejscu Piastowym. Uważany był przez świadków jego życia i pracy za świętego kapłana, ale również za ikonę pracy organicznej i pracy u podstaw. I choć nie doczekał się za swojego życia odzyskania niepodległości Polski, to jednak miał w tym swój bardzo duży udział jako inspirator postaw społecznie oczekiwanych. Niewątpliwie jego dorobek, tak pisarsko-teoretyczny, jak i praktyczny, stał się doniosłym wkładem nie tylko dla rodzącej się w tym czasie socjologii wychowania, ale również przyczynił się do rozwoju pedagogiki społecznej. Dziś bez wątpienia można powiedzieć, że przez swe działania wpisał się w szeroki nurt socjologii wychowania przełomu XIX i XX w.

Obecnie w wielu placówkach edukacyjnych realizowane są programy inspirowane koncepcjami ks. Markiewicza. Szkoły katolickie, organizacje harcerskie, a także ruchy społeczne i charytatywne odwołują się do wartości pracy, samodyscypliny i odpowiedzialności. Programy przeciwdziałania uzależnieniom, działania na rzecz odbudowy wartości rodzinnych czy promowanie etosu pracy wśród młodzieży to tylko niektóre z inicjatyw, które są kontynuacją myśli Markiewicza. Również współczesne ruchy społeczne, takie jak inicjatywy promujące ekonomię społeczną, powrót do rzemiosła czy rozwój przedsiębiorczości opartej na etyce i wartościach chrześcijańskich, odwołują się do jego idei. W kontekście globalnego kryzysu gospodarczego i społecznego, podejście Markiewicza do pracy jako drogi do samorealizacji i służby innym staje się coraz bardziej aktualne.

Koncepcja wychowania ks. Bronisława Markiewicza pozostaje aktualna i niezwykle istotna w kontekście współczesnych wyzwań edukacyjnych i społecznych. Jego zasady powściągliwości i pracy mogą pomóc w kształtowaniu dojrzałych

¹ J. S. Pelczar, *Zarys dziejów miłosierdzia w Kościele katolickim*, Kraków 1916, s. 44.

i odpowiedzialnych obywateli, zdolnych do budowania silnego społeczeństwa. Dzisiejszy świat, podobnie jak w czasach Markiewicza, potrzebuje wychowania opartego na wartościach, które pomagają jednostce odnaleźć swoje miejsce w społeczeństwie i podejmować świadome, moralnie uzasadnione decyzje. Jego dorobek powinien nadal inspirować do refleksji nad etycznym wymiarem wychowania społecznego oraz wskazywać drogi do przeciwdziałania negatywnym zjawiskom społecznym.

Wychowawcy, jakim był ks. Markiewicz, potrzebna była koncepcja pierwsza – normatywna, którą mógł zaczerpnąć z nauk pedagogicznych o teoriach i systemach wychowania i ubogacić własnym doświadczeniem. W przypadku tego pedagoga trzeba wskazać, że opracował on własny model koncepcji wychowania, dostosowany do warunków społecznych panujących w Galicji. Jak wskazuje Czesław Kustra, koncepcja wychowania ks. Bronisława Markiewicza jest teorią normatywną, w której cele, sytuacje i postawy światopoglądowe są oparte na wartościach dorobku cywilizacji łacińskiej: prawie rzymskim, kulturze helleńskiej oraz dekalogu. Natomiast proces wychowania i jego realizacja – na pojęciach i prawidłach pedagogiki. Pod względem metodologicznym jest to koncepcja wychowania odwołująca się do pedagogiki opiekuńczo-wychowawczej, nastawiona na pozytywną zmianę jednostki żyjącej w konkretnej społeczności. A zatem pośrednio ma też wpływać na szersze zmiany społeczne. Zgodnie ze współczesnymi teoriami i nurtami wychowania, koncepcję wychowania ks. Markiewicza powinno się zaliczyć do chrześcijańskiego nurtu pedagogiki personalistyczno-egzystencjalnej².

Inaczej problem koncepcji wychowania ujmuje Andrzej Tchorzewski. Wyodrębnia on trzy rodzaje obszarów problemowych, którymi winna się zajmować pedagogika ogólna, czyli metapedagogika. Pierwszym obszarem problemowym jest zagadnienie wychowania jako bytu społecznego. Drugim obszarem są zagadnienia metod poznania wychowania jako bytu społecznego. Trzecim obszarem refleksji jest metodologia. Metapedagogika ma także dostarczać dyscyplinom pedagogicznym założeń gwarantujących naukową poprawność w obszarze szczegółowych metodologii w obrębie konkretnych dyscyplin dążących do usamodzielnienia. Koncepcja wychowania oparta na pedagogice ogólnej, czyli metapedagogice, umożliwia naukom szczegółowym uprawianie badań naukowych ze świadomością uwarunkowań poznawczych o charakterze ideologicznym, teoretycznym i metodologicznym. Andrzej Tchorzewski określa także w swojej koncepcji warunki, których spełnienie przyczynić się może do nadania naukowego charakteru pedagogice ogólnej. Są to następujące warunki: opis i krytyczna analiza zastanych nauk pedagogicznych oraz ideologii, doktryn i systemów wychowania.

² Cz. Kustra, *Powściągliwość i Praca w wychowaniu człowieka*, Toruń 2002, s. 13; B. Śliwerski, *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Kraków 1998, s. 63.

Opis i krytyczna analiza typowych czynności uprawiania nauk pedagogicznych. Ocena wartości tego, co jest rezultatem myślenia pedagogicznego o wychowaniu, czyli bycie społecznym, jak i o wychowaniu w kategorii zadania stanowiącego przedmiot badań pedagogicznych³. Jednym z istotnych warunków skutecznej koncepcji wychowania jest, zdaniem autora, rozwój myślenia poszukującego, globalnego, a jednocześnie alternatywnego, nadającego nowe znaczenie doświadczeniom wychowawczym i scalającym je w integralną całość.

Ks. Markiewicz przy tworzeniu koncepcji wychowawczej odwoływał się też do koncepcji filozoficznych. Jednymi z najważniejszych zagadnień koncepcji wychowania w greckiej myśli filozoficznej V i IV w. p.n.e. były zagadnienia etyczne i pedagogiczne, których przedstawicielami byli Sofiści i Sokrates, a zwłaszcza Platon i Arystoteles. Nie była to tylko czysta dywagacja naukowa, ale miała doprowadzić do jedności myślenia i praktyki życiowej. Stałym punktem odniesienia dla każdego z filozofów tego okresu była refleksja nad wartościami oraz rozwojem duchowym jednostki. Owe wartości miały według nich określać płaszczyznę etyczną, społeczną i życiową człowieka, przy czym to właśnie filozoficzna mądrość stanowiła wartość o najwyższym znaczeniu. Człowiek wychowany w oparciu o takie cnoty był mocno zaangażowany w sprawy własnego państwa, bowiem misja wychowawcza była zarazem misją polityczną. Platon (V/IV w. p.n.e.) nawiązał do koncepcji wychowania Sokratesa, której jądrem było utożsamienie natury człowieka z jego duszą (psyche) i uznanie, iż istotą i celem duszy jest rozumność, pozwalająca jej osiągnąć cnotę, czyli dzielność etyczną (arete). Sokrates uważał, iż jego działalność pedagogiczna: dyskutowanie ze słuchaczami na tematy etyczne, ma także znaczenie polityczne, gdyż zrozumienie czym jest cnota, prawidłowe uformowanie pojęć etycznych oraz uzyskanie wiedzy etycznej pozwala jednostce postępować właściwie jako człowiekowi i obywatelowi. Tak ustalona koncepcja wychowania miała obowiązywać wszystkich i nikt nie mógł się od niej uchylić. Miało to doprowadzić do tego, że wszyscy obywatele będą myśleć, zachowywać się i mówić według obiektywnie ustalonego kanonu wartości⁴.

Aktualność zasad ks. Markiewicza we współczesnym wychowaniu społecznym w świetle dorobku literatury

Współczesne społeczeństwo zmagają się z problemami, które w wielu aspektach przypominają te, z którymi walczył ks. Markiewicz – demoralizacją, uzależnieniami, osłabieniem wartości patriotycznych i więzi społecznych. Jego zasady mogą stanowić inspirację dla dzisiejszych pedagogów, rodziców i liderów społecznych.

³ A. Tchorzewski, *Dyskurs wokół paradygmatu teorii wychowania*, w: *Z problematyki metodologicznej teorii wychowania*, pod. red. A. Tchorzewskiego, Bydgoszcz 1992.

⁴ W. Tatarkiewicz, *Wstęp do filozofii*, Warszawa 2007, s.123.

Globalizacja i rozwój nowych technologii zmieniły sposób funkcjonowania społeczeństwa, ale nie wyeliminowały problemów, przed którymi stawał Markiewicz. Współczesne wychowanie społeczne zmagają się z wyzwaniami takimi jak konsumpcjonizm, rosnące uzależnienie od mediów cyfrowych, kryzys rodziny oraz spadek autorytetu nauczycieli i wychowawców. W tym kontekście powściągliwość – rozumiana jako umiejętność panowania nad własnymi potrzebami, emocjami i impulsami – jest kluczowym elementem zdrowego społeczeństwa.

Podobnie jak w czasach Markiewicza, także i dziś jednym z podstawowych problemów wychowania społecznego jest brak odpowiedzialności i samodyscypliny. Współczesna kultura promuje natychmiastową gratyfikację oraz unikanie wysiłku, co prowadzi do problemów takich jak brak wytrwałości w dążeniu do celów czy rosnące problemy z psychiką u młodych ludzi. Dlatego zasady powściągliwości i pracy mogą stanowić skuteczne narzędzie przeciwdziałania tym zjawiskom. Instytucje wychowawcze, czerpiące z jego dorobku, nadal funkcjonują, kształtując młodzież w duchu odpowiedzialności, samodyscypliny i pracy na rzecz dobra wspólnego. Wyniki badań pokazują, że wartości te wciąż pozostają skutecznym narzędziem przeciwdziałania współczesnym problemom społecznym, zwłaszcza w kontekście wychowania patriotycznego i moralnego.

Dla lepszego zrozumienia działalności wychowawczej, edukacyjnej i patriotycznej prowadzonej przez ks. Markiewicza, warto spojrzeć na ówczesny kontekst społeczno-polityczny. Koniec XIX i początek wieku XX to czas, w którym znaczna część społeczeństwa polskiego znajdowała się w dramatycznej sytuacji życiowej. Dziś wiemy, że Polska była w końcowych latach zaborów. Następstwem tego okresu było scalanie w różnych wymiarach życia społecznego po wieloletniej niewoli rozbiorowej. Rządy dawnych zaborców celowo hamowały rozwój gospodarczy kraju oraz edukację dzieci i młodzieży. Skutki takiego stanu odczuwalne były szczególnie w najuboższych warstwach społeczeństwa. W środowiskach miejskich 80% najbiedniejszej ludności stanowili ludzie przybyli ze wsi, którzy szukając polepszenia swej doli często napotykali na jeszcze trudniejsze warunki bytowe i mieszkaniowe. Ludzie ci, wyrwani ze swego środowiska, byli pozbawieni oparcia moralnego i własnej tradycji. W wielu miejscach pracy panował wyzysk i demoralizacja, zwłaszcza za sprawą świadomie propagowanego pijaństwa. Wieś polska była przeludniona - jej mieszkańcy odczuwali brak ziemi. Było to przyczyną skrajnego ubóstwa, a wypadki śmierci głodowej nie były odosobnione. Liczne były przypadki emigracji „za chlebem”. Ks. Markiewicz w korespondencji do swojego brata Władysława w roku 1896 pisał, że 33% najwartościowszej ludności południowych terenów Galicji wyemigrowało za pracę do krajów zachodnich⁵.

⁵ *Korespondencja i referaty ks. Bronisława Markiewicza*, druk jako manuskrypt, t. I-II, Miejsce Piastowe, s. 36.

Trudna sytuacja polityczna Galicji, bieda, liczne problemy społeczne: alkoholizm, osierocone dzieci oraz rosnący analfabetyzm to tylko część zagadnień, które inspirowały ks. Bronisława Markiewicza do działania społecznego. Skupił się on na tworzeniu oddolnej polityki narodowej, skierowanej na skuteczną troskę o dobro jednostki i narodu⁶. Zachęcał jednostki, aby działając indywidualnie, czy łącząc się na różne sposoby w grupy, stowarzyszenia oraz organizacje, tworzyli społecznie pożądany ruch obrony osoby ludzkiej i ochrony jej godności. Przyczyniłoby się to do budowania bardziej sprawiedliwego społeczeństwa.

Ks. Bronisław Markiewicz był krytycznym obserwatorem ówczesnej sytuacji Galicji. Dał temu stanowczy wyraz w pierwszej swojej drukowanej publikacji – *Trzy słowa do starszych w narodzie polskim w stuletnią rocznicę rozbioru Ojczyzny*, wydanej w 1887 r. we Lwowie. W słowie wstępnym zapowiedział, iż nie będzie pobłażliwy: „Nie spodziewajcie się ode mnie mowy ozdobnej... śmiało wypowiem co myślę i czuję: nic nie zmilczę.” Już na początku publikacji postawił diagnozę zaistniałej sytuacji – jego zdaniem: rozdarcie i cierpienie narodu było wynikiem wspólnego grzechu, a kara była tym dotkliwsza, iż naród polski, przeznaczony do wyższych celów – zawiódł⁷. Duchowny przedstawił również genezę i skutki tragicznej sytuacji społeczeństwa polskiego. Co ważniejsze jednak, wskazał pilną potrzebę dalszych przemian, zmierzających do rozwiązywania newralgicznych problemów społecznych, gospodarczych, duszpasterskich oraz politycznych na obszarze Polski, szczególnie w południowych regionach. Wydaje się, że wiele ważnych spraw sygnalizowanych przez kapłana – społecznika podjęto i naprawiono, choć nie zawsze na miarę jego oczekiwań i planowanych zamierzeń. Nadto wiele z nich nadal oczekuje na pozytywne rozstrzygnięcia⁸. Z obawy przed konsekwencjami, publikacja została wydana pod pseudonimem – Miromir. Mimo to, krótko po jego wydaniu, dzieło zostało prawie w całym nakładzie wykupione i zniszczone. Ks. Markiewicz pisał między innymi o zależności czterech dźwigni, stanowiących o potędze i życiu narodów: religii, literaturze, historii i bycie politycznym. Przy czym ten ostatni, jak wskazywał, jest wynikiem trzech pozostałych, zwłaszcza religii. „Największą raną na ciele narodu była ciemnota religijna i kulturowy analfabetyzm”⁹. Upatrywał w tym źródła nieszczęść i kryzysów: moralnych, ekonomicznych, gospodarczych, na utracie niepodległości skończywszy. Obciążał za tę sytuację ówczesny kler, inteligencję oraz możnych, których błędy

⁶ M. A. Różański, *Historia wspólnot michalickich*, Warszawa 2005, s. 26-27.

⁷ Por. A. Datko, *Wprowadzenie*: w: B. B. Markiewicz, *Trzy słowa do starszych w narodzie polskim w setną rocznicę rozbioru Ojczyzny*, Marki 2000, s. 22-25.

⁸ W. Moroz, *Od wydawcy*, w: B. B. Markiewicz, *Trzy słowa do starszych w narodzie...*, dz. cyt., s. 9.

⁹ B. Miromir, *Trzy słowa do starszych w narodzie polskim w setną rocznicę rozbioru ojczyzny*, Lwów 1887, s. 6.

doprowadziły do tragedii narodowej. Odpowiedzią ks. Markiewicza na zaistniały stan był program naprawczy, którego naczelną zasadą było wychowanie, oparte o etyczną zasadę powściągliwości i pracy.

We wciąż aktualnym systemie wychowawczym duchowny kładł mocny nacisk na wychowanie religijne, moralne i patriotyczne, które stanowiło istotny czynnik w kształtowaniu człowieka, szczególnie młodego, oraz całego narodu. W procesie tym czynnik religijny był na pierwszym miejscu, ponieważ uważał, że bez religii nie ma ani wychowania, ani pracy duchowej, ani moralności w życiu indywidualnym i społecznym¹⁰. Na tak określone priorytety wychowawcze miał zapewne wpływ fakt, że w tym czasie nie było jeszcze tak jasno sprecyzowanej nauki społecznej Kościoła, jak to jest współcześnie. Natomiast na sytuację egzystencjalną i społeczną człowieka miały wpływ dwie przeciwstawne ideologie: liberalizm i socjalizm¹¹. Ideologie te próbowały nobilitować człowieka, dążąc do „stworzenia nowej kategorii człowieka”, a przez to i „lepszego społeczeństwa”. Obydwa systemy brały pod uwagę negatywną kondycję życiową człowieka, jednak zasadniczo odwoływały się do różnych, wręcz odmiennych wizji antropologicznych, nawiązując szczególnie do aspektu wolności człowieka i jego roli w społeczeństwie. Również w sferze ekonomicznej i gospodarczej lansowały i kreowały dwie przeciwstawne formy pracy, jak również różne struktury własności¹². Taka wizja człowieka w świecie była nie do przyjęcia i zaakceptowania z powodu sprzeczności z antropologią chrześcijańską. Potwierdzeniem tej tezy jest stwierdzenie, a jednocześnie zachęta ks. Markiewicza: „Albowiem my Polacy jesteśmy narodem na wskroś katolickim. Historią naszą stoimy względnie wyżej od wielu innych narodów. Albowiem u nas nie ma grabieży i zaborów, nie ma polityki opartej na podłym kłamstwie, nie ma potwornych zbrodni, które by podały osnowę do tragedii, przejmujących grozą. A jeśli są, to budując sami winowajcy naprawiają, jak Bolesław Śmiały. A wreszcie, ileż w niej szlachetnych i bohaterskich czynów i wysiłków, tak pojedynczych osób, jak też całego narodu, wspierających nawet nieraz wyraźną pomocą nadprzyrodzoną. Podobnież co do literatury, to jej bogactwem, doborem, jakością, duchem narodowym, a szczególnie chrześcijańskim duchem, możemy służyć za wzór innym narodom... W niej bowiem ludzkość znajdzie lekarstwo na dzisiejsze choroby, które ją trawią. Za tę łaskę my Polacy bądźmy Panu Bogu wdzięczni i korzystajmy z niej”¹³.

Ks. Markiewicz wskazywał na wciąż aktualne przyczyny kryzysu w kraju, grożącego wielorakimi konsekwencjami społecznymi. Pełnił rolę badacza, a przy tym wychowawcy, który nie tylko diagnozował sytuację, dostarczał ekspertyz, ale

¹⁰ List do J. Nowickiego z dnia 10.VIII.1910 r. A. T. t. II, s. 281.

¹¹ J. Mariański, *Kościół a współczesne problemy społeczno-moralne*, Lublin 1992, s. 24.

¹² Tamże.

¹³ B. Markiewicz, *O porządku w miłości bliźnich*, PiP, 1(1898), nr 4, s. 25.

nade wszystko dawał konkretne recepty na tak pożądane i oczekiwane zmiany społeczne. Poprzez swoją pracę społeczno-wychowawczą pokazywał możliwość alternatywnych wyborów społecznych, a w konsekwencji odnowy społecznej. Stał się popularyzatorem wiedzy o społecznych prawidłowościach. Chciał pomóc, aby jednostki żyjące w społeczeństwie rozumiały same siebie. Ks. Markiewicz, podobnie zresztą jak Charles Horton Cooley, interesował się przede wszystkim socjologią wychowania oraz pedagogiką społeczną. Za najważniejszy problem socjologicznej refleksji szeroko rozumianego wychowania uznawali oni relację jednostki i społeczeństwa. Uważali, że oba te rodzaje bytów są nierozdzielne i stanowią aspekty jednej rzeczywistości.

Aktualnie również dostrzega się występowanie podobnych, negatywnych zjawisk i zagrożeń, jak w czasie działalności duszpasterskiej i społecznej ks. Markiewicza. Troska o miłość ojczyzny oraz odpowiedzialność za jej losy jest również współcześnie w wielu środowiskach sprawą kontrowersyjną i polemiczną, choćby poprzez dochodzący do głosu kosmopolityzm czy nacjonalizm. Brak świadomości, a co za tym idzie i potrzeby aksjologicznego wychowania, przyczynia się do relatywizacji życia społecznego – szczególnie w aspekcie patriotyzmu. Dostrzega się również zjawisko emigracji o charakterze zarobkowym, podobnie jak na przełomie XIX i XX w., kosztem dobra ojczyzny i jej „wewnętrznego bólu”¹⁴. Ponadto dzisiejszy świat jest coraz bardziej świadomy, że rozwiązanie poważnych problemów narodowych i międzynarodowych nie jest tylko kwestią produkcji gospodarczej, czy organizacji prawnej albo społecznej, ale wymaga odwołania się do określonej aksjologii etyczno-religijnej, jak również przemiany mentalności, postępowania oraz struktur.

Innym ważnym źródłem był *Przewodnik dla wychowawców młodzieży opuszczonej oraz wskazówki do rozwiązania kwestii socjalnej*, opublikowany w Miejscu Piastowym w 1912 r. Zawiera on odpowiedź autora na zaistniałą sytuację w Galicji, dając jednocześnie cenne, konkretne wskazówki rozwiązania tego problemu. Niezwykle cennym materiałem źródłowym okazały się listy pochodzące z lat 1877-1912, które zostały wydane w formie manuskryptu, a określone tytułem *Archiwum Towarzystwa św. Michała Archanioła – korespondencje i referaty ks. Bronisława Markiewicza*¹⁵. Treść listów jasno wskazuje, że wartość myśli społeczno-politycznej ks. Bronisława Markiewicza była już za jego życia społecznie oczekiwana. Wspomnieć należy również o rękopisie: *Zapiskach dotyczących życia wewnętrznego*, który jest dziennikiem z corocznie odprawianych rekolekcji kapłańskich w latach 1867-1891, opublikowanym dopiero w 1980 r. w Krakowie¹⁶.

¹⁴ Por. J. Tischner, *Polska jest Ojczyzną*, Paryż 1985, s. 88.

¹⁵ B. Markiewicz, Pisma pozostające w rękopisach, znajdujące się w Archiwum Zgromadzenia św. Michała Archanioła w Miejscu Piastowym. Bez sygnatur.

¹⁶ B. Markiewicz, *Zapiskach dotyczących życia wewnętrznego*, Kraków 1980.

Jeszcze innym ważnym źródłem był *Notatnik*¹⁷. Zawiera on spisywane przez ks. Bronisława Markiewicza w latach 1869-1896 komentarze, szkice artykułów i konferencji, notatki ascetyczne oraz refleksje o tematyce społecznej. Był spisany w czterech językach: polskim, łacinie, włoskim oraz niemieckim.

Dotychczasowy stan badań dotyczący osoby i działalności ks. Bronisława Markiewicza tak w obszarze: religijnym, pedagogicznym, edukacyjnym oraz społecznym jest znaczący. Już bezpośrednio po śmierci ks. Bronisława Markiewicza (1912 r.) w latach dwudziestych minionego wieku dzięki staraniom jego wychowanków, tj. Bartłomieja Grocha i Walentego Michułka, powstały pierwsze opracowania podejmujące oprócz elementów biograficznych również wartość i znaczenie jego koncepcji wychowawczej. Tym bardziej są to cenne opracowania, bo opracowane przez naocznych świadków – współpracowników ks. Markiewicza. Pierwszy z nich w swojej publikacji: *Polska jako czynnik pokoju Europy i Świata*, wydanej w Przemyślu w 1918 r., przedstawia znaczenie działalności ks. Bronisława na rzecz narodu i stawia je na równi z wieszczami narodowymi, troszczącymi się o odrodzenie ojczyzny oraz jej znaczącego miejsca w Europie. Innym, wartym odnotowania opracowaniem tego samego autora, jest pozycja: *Ks. Bronisław Markiewicz a sprawa odrodzenia Polski*, wydana w Miejsu Piastowym w 1924 r. oraz: *O szkolnictwie polskim ze szczególnym uwzględnieniem wychowawstwa ks. Bronisław Markiewicza. Przyczynek do reformy szkolnictwa pod rozważę rządu*, wydana w Przemyślu w 1930 r. Natomiast ks. Walenty Michułka w napisanej szczegółowej biografii p.t. *Ks. Bronisław Markiewicz*, wydanej w Londynie w 1959 r.¹⁸, odwołuje się konsekwentnie do koncepcji wychowawczych, tak w wymiarze idei, jak i konkretnej realizacji.

Trzeba również tu wymienić opracowanie ks. Jana Piwowarczyka: *Aktualność idei przewodniej życia ks. Bronisława Markiewicza*, opublikowanym w „Homo Dei” w roku 1959. Natomiast ks. Mieczysław Głowacki konkretnie podjął i przeanalizował koncepcję wychowawczą jako oryginalną metodę, mającą wpływ na wychowanie społeczne, wydanej p.t. „Gesta Dei per Polonos” jako studium charakterologiczne o pedagogu polskim ks. Bronisławie Markiewiczu, wydane w Miejsu Piastowym w 1959 r. Inną, cenną publikacją tego autora, p.t. *Markiewicz – wychowawca*, zamieszczona została w Zeszytach Naukowych KUL¹⁹.

Wśród dorobku naukowego poświęconego ks. Markiewiczowi i jego działalności są dwa opracowania dokonane przez historyków: Karol Górskiego i Marii Winowskiej. Pierwszy z nich opublikował dwa opracowania: *Życie wewnętrzne*

¹⁷ B. Markiewicz, Pisma pozostające w rękopisach, znajdujące się w Archiwum Zgromadzenia św. Michała Archanioła w Miejsu Piastowym. Bez sygnatur.

¹⁸ W. Michułka, *Ks. Bronisław Markiewicz*, Londyn 1959.

¹⁹ M. Głowacki, *Markiewicz – wychowawca*, „Zeszyty Naukowe KUL”, nr 3, Lublin 1964.

Ks. Bronisława Markiewicza²⁰ oraz *Studia i materiały z dziejów duchowości*. Poruszał w nich idee wychowania proponowanego przez ks. Markiewicza²¹. Drugi zaś autor przedstawił koncepcję wychowania oraz trudności jakie napotykał ks. Markiewicz w jej realizacji w ówczesnej sytuacji geopolitycznej. Publikacja ukazała się pod znamienym tytułem: *Droga krzyżowa karczowników*. Ks. Bronisław Markiewicz²².

Na początku lat osiemdziesiątych XX wieku powstało ciekawe opracowanie Jana Siega, *Powściągliwość, umiarkowanie i praca a rozwój ludów*²³. Autor rozprawy uznał w niej, że dzięki koncepcji wychowawczej ks. Markiewicza, dostosowanej do ówczesnej sytuacji społeczno-politycznej, realizowanej w placówkach edukacyjnych i wychowawczych przez niego prowadzonych, trzeba uznać je za nieformalne instytucje społeczno-gospodarczej strategii rozwoju kraju.

Na szczególne zwrócenie uwagi zasługuje swoiste kompendium: *Myśl – Dzieło – Duchowość Ks. Bronisława Markiewicza (1842-1912)*, wydane drukiem w Markach-Strudze w 1993 r., które powstało jako podsumowanie sympozjum naukowego poświęconego problematyce zamieszczonej w tytule tego periodyku. Kompendium powstało jako owoc trzech serii sympozjum naukowego, które odbyło się w Wyższym Seminarium Duchownym Księży Michalitów w Krakowie. Pierwsze dotyczyło dzieła (8-10.II.1990), drugie myśli (7-9.II.1991), trzecie zaś duchowości Ks. Bronisława Markiewicza. Wydane zostało drukiem przez Kurie Generalną Księży Michalitów – Centrum Myśli Michalickiej w Markach-Strudze w 1993 r.²⁴ Inną znaczącą publikacją powstałą jako pokłosie sesji naukowej zorganizowanej 18 kwietnia 1997 r. w Rzeszowie jest *Myśl pedagogiczna ks. Bronisława Markiewicza* pod redakcją Janusza Homplewicza i Andrzeja Garbarza²⁵.

Badania dotyczące pedagogicznej działalności ks. Bronisława Markiewicza w sposób komplementarny podjął dopiero Czesław Kustra, który na rzecz dalszej analizy problemu badawczego zrobił kwerendę istniejących już opracowań. Wskazuje on, że wielu współczesnych pedagogów uważa ks. Markiewicza jako przedstawiciela a nawet prekursora pedagogiki wychowawczo-opiekuńczej przełomu XIX i XX wieku²⁶. Wartościową w tej materii jest też publikacja Rena-

²⁰ „Nasza Przyszłość”, t. 23, Kraków 1966.

²¹ K. Górski, *Zarys dziejów duchowości w Polsce*, Kraków 1986.

²² M. Winowska, *Droga Krzyżowa Karczowników*. Ks. Bronisław Markiewicz, 1970.

²³ J. Sieg, *Powściągliwość, umiarkowanie, i praca a rozwój ludów*, Kraków – Struga 1981.

²⁴ *Myśl – Dzieło – Duchowość Ks. Bronisława Markiewicza (1842-1912)*, red. W. Moroz, Mar-ki- Struga 1993.

²⁵ J. Homplewicza i A. Garbarza, *Myśl pedagogiczna Księdza Bronisława Markiewicza*, Rzeszów 1997.

²⁶ Wymienia m.in: I. Lepańczyk (red.), *Źródła do pedagogiki opiekuńczej*; S. Badora, D. Marzec, *Twórcy polskiej pedagogiki opiekuńczej. Wybrani przedstawiciele*; D. Brynda, *Słownik pedagogów polskich*. Natomiast Z. Dąbrowski i F. Kulpiński w: *Pedagogice opiekuńczej, historii, teorii, terminologii* wymieniają ks. Markiewicza w podrozdziale dotyczącym: „Wybitne

ty Strojciekiej-Zuber pt. *System wychowawczy księdza Bronisława Markiewicza, geneza i rozwój*, (Marki 2001). Wiele miejsca poświęca ks. Markiewiczowi Stefan Możdżeń w książce: *Historia wychowania 1795-1918*, w której omawia jego koncepcje wychowania oraz metody jej realizacji²⁷. Natomiast ważne opracowania to dwie pozycje autorstwa P. Nowogórskiego: *Program wychowania społecznego młodego pokolenia Polaków w świetle działalności i pism błogosławionego księdza Bronisława Markiewicza* (Warszawa 2010) oraz *Współczesne społeczne wychowanie dzieci i młodzieży w duchu księdza Markiewicza. Markiewiczowski przewodnik dla wychowawców* (Marki 2012).

Zakończenie

Zasada etycznej powściągliwości i pracy w procesie wychowania społecznego pozostaje niezwykle aktualna w obliczu współczesnych wyzwań społecznych i wychowawczych. W dobie dynamicznych zmian, zglobalizowanego świata, rozwoju technologii oraz powszechnej dostępności informacji, wychowanie staje się coraz bardziej złożonym i odpowiedzialnym zadaniem. Powściągliwość w działaniu, szczególnie w kontekście interakcji międzyludzkich, kształtowania wartości i przekonań, jest fundamentem budowania zdrowych i odpowiedzialnych postaw społecznych.

Przykład księdza bł. Bronisława Markiewicza, który łączył pedagogikę z duchowością, doskonale ilustruje, jak te zasady mogą być skutecznie wdrażane w procesie wychowawczym. Jego życie i praca wychowawcza oparte były na głębokiej wierze, umiejętności słuchania oraz zrozumienia potrzeb młodych ludzi, a także na zasadzie powściągliwości w podejmowaniu działań wychowawczych. Dla ks. Markiewicza najważniejsze było, aby młody człowiek nie tylko zdobywał wiedzę, ale przede wszystkim rozwijał wartości moralne, odpowiedzialność i szacunek do drugiego człowieka. Pomimo upływu lat i wielu zmian: politycznych, ekonomicznych, gospodarczych oraz społecznych, koncepcja wychowania

polskie placówki i ich organizatorzy”. Kolejną publikacją przedstawiającą kapłana, o którym mowa, na tle innych biografii pedagogicznych była książka: *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 9, pod redakcją Cz. Majorka i J. Potocznego, w której M. Strzelecki prezentuje artykuł: *Wychowanie narodowo-religijne w koncepcjach ks. Bronisława Markiewicza*.

²⁷ Cz. Kustra, *Powściągliwość i Praca w wychowaniu człowieka...*, dz. cyt., s. 19. Czesław Kustra rozpoczął badania nad postacią ks. Bronisława Markiewicza jako pedagoga i jego koncepcją wychowawczą w roku 1988. Dorobkiem jego badań były następujące publikacje książkowe: *Oratoria jako formy opieki wychowawczej we współczesnej parafii* (Toruń 1998), *Znaczenie pokory w wychowaniu w ujęciu ks. Bronisława Markiewicza* (Toruń 1998), *Pedagogia życia zakonnego w świetle pism ks. Bronisława Markiewicza (1842-1912)* (Marki 1999), *Powściągliwość i Praca w wychowaniu człowieka. Współczesne odczytywanie koncepcji opiekuńczo-wychowawczej ks. Bronisława Markiewicza (1842-1912)* (Toruń 2002); *Podstawy michalickiego systemu wychowania* (Marki 2009); *Wychowanie narodowe w ujęciu ks. Bronisława Markiewicza (1842-1912)* („Edukacja Dorosłych”, nr 4(33)2001, s. 107-128).

ks. Bronisława Markiewicza pozostaje nadal aktualna i ważna. Postulat wychowania zarówno jednostki jak i społeczeństwa, opartego na idei „powściągliwości i pracy”, dzięki której można uzyskać pożądane zmiany społeczne, nie straciły swej świeżości i aktualności²⁸.

W dobie współczesnych zagrożeń i wyzwań, program wychowania społecznego, proponowany i empirycznie sprawdzony przez kapłana - społecznika, wydaje się być środkiem do rozwiązania nabrzmiałych problemów społecznych. Tym bardziej, że dostrzega się dziś wiele negatywnych zjawisk, analogicznych do tych, które występowały na przełomie XIX i XX wieku. Integralna wizja wychowania proponowana przez ks. Markiewicza może mieć duże znaczenie w socjalizacji jednostki, dzięki czemu będzie ona właściwie przygotowana do odegrania ważnej roli społecznej. Wyniki przemyśleń i doświadczeń ks. Bronisława mogą i powinny być niezwykle twórczym elementem dyskusji nad dynamizacją życia społecznego, nad uświadomieniem grupom społecznym ich wzajemnych relacji i powiązań oraz nad ciągle ważnym problemem tożsamości jednostki w zatamizowanym świecie ekonomii, polityki i kultury. Dorobek twórczej pracy ks. Bronisława Bonawentury Markiewicza, który zmagał się z podobnymi zagrożeniami, powinien i dziś wiele wnieść w dyskusję nad kształtem szeroko rozumianego wychowania społecznego Polaków²⁹.

Współczesny wychowawca, bazując na tej zasadzie, nie tylko instruuje, ale także towarzyszy młodemu człowiekowi w odkrywaniu i kształtowaniu własnej tożsamości. Tylko poprzez etyczną powściągliwość, świadome podejmowanie decyzji i umiejętność dawania przestrzeni do rozwoju, możemy stworzyć fundamenty dla społeczeństwa opartego na wzajemnym szacunku, odpowiedzialności i zrozumieniu. Dbłość o te zasady w procesie wychowania staje się niezbędna, by przygotować młodych ludzi do aktywnego i odpowiedzialnego uczestnictwa w życiu społecznym. Wzorem ks. Markiewicza, wychowawcy mogą wprowadzać w życie wartości, które będą miały długotrwały wpływ na kształtowanie postaw społecznych i moralnych młodych ludzi.

²⁸ P. Prusakiewicz, *W duchu nowej ewangelizacji*, w: F. Ochała, P. Prusakiewicz, K. Radzik, *Ojciec*, Kraków 1999, s. 21-44.

²⁹ P. Nowogórski, *Program wychowania społecznego młodego pokolenia Polaków w świetle działalności i pism błogosławionego księdza Bronisława Markiewicza*, Warszawa 2010, s. 318.

References

Bibliografia

- Datko. A., *Wprowadzenie*: w: B. B. Markiewicz, *Trzy słowa do starszych w narodzie polskim w setną rocznicę rozbioru Ojczyzny*, Marki 2000.
- Głowacki M., *Markiewicz – wychowawca*, „Zeszyty Naukowe KUL”, nr 3, Lublin 1964.
- Górski K., *Zarys dziejów duchowości w Polsce*, Kraków 1986.
- Homplewicz J., Garbarza A., *Mysł pedagogiczna Księdza Bronisława Markiewicza*, Rzeszów 1997.
- Korespondencja i referaty ks. Bronisława Markiewicza*, druk jako manuskrypt, t. I-II, Miejsce Piastowe.
- Kustra Cz., *Ks. Bronisław Markiewicz (1842-1912) – prekursor pedagogiki opiekuńczej w Polsce*, „Wychowanie na co dzień”, nr 7-8 (82-83); lipiec-sierpień 2000.
- Kustra Cz., *Pedagogia narodu polskiego w świetle narodów Europy w ujęciu ks. Bronisława Markiewicza (1842-1912)*, w: *Duchowość Europy*, pod red. S. Urbańskiego i M. Szymuli, Warszawa 2001.
- Kustra Cz., *Powściągliwość i Praca w wychowaniu człowieka*, Toruń 2002.
- Kustra Cz., *Wychowawcza opieka nad dzieckiem zagrożonym we współczesnej parafii*, w: *Pokój z dziećmi, Pedagogika chrześcijańska wobec zagrożeń rozwoju dziecka*, pod red. B. Smolińskiej - Theiss, Warszawa 1999.
- Mariański J., *Kościół a współczesne problemy społeczno-moralne*, Lublin 1992.
- Markiewicz B., *O porządku w miłości bliźnich*, PiP, 1(1898), nr 4.
- Markiewicz B., *Pisma pozostające w rękopisach, znajdujące się w Archiwum Zgromadzenia św. Michała Archanioła w Miejscu Piastowym*. Bez sygnatur.
- Markiewicz B., *Zapiskach dotyczących życia wewnętrznego*, Kraków 1980.
- Michułka W., *Ks. Bronisław Markiewicz*, Londyn 1959.
- Miromir B., *Trzy słowa do starszych w narodzie polskim w setną rocznicę rozbioru ojczyzny*, Lwów 1887.
- Moroz W., *Od wydawcy*, w: B. B. Markiewicz, *Trzy słowa do starszych w narodzie*, Marki 2000.
- Mysł - Dzieło - Duchowość Ks. Bronisława Markiewicza (1842-1912)*, red. W. Moroz, Marki – Struga 1993.
- Nasza Przeszłość*, t. 23, Kraków 1966.
- Nowogórski P., *Program wychowania społecznego młodego pokolenia Polaków w świetle działalności i pism błogosławionego księdza Bronisława Markiewicza*, Warszawa 2010.
- Pelczar J. S., *Zarys dziejów miłosierdzia w Kościele katolickim*, Kraków 1916.
- P. Prusakiewicz, *W duchu nowej ewangelizacji*, w: F. Ochała, P. Prusakiewicz, K. Radzik, *Ojciec*, Kraków 1999.
- Róžański M. A., *Historia wspólnot michalickich*, Warszawa 2005.
- Sieg J., *Powściągliwość, umiarkowanie, i praca a rozwój ludów*, Kraków – Struga 1981.
- Strojeckiej R., *System wychowawczy księdza Bronisława Markiewicza, geneza i rozwój*, Marki 2001.;
- Śliwowski B., *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Kraków 1998.
- Tatarkiewicz W., *Wstęp do filozofii*, Warszawa 2007.
- Tchorzewski A., *Dyskurs wokół paradygmatu teorii wychowania*, w: *Z problematyki metodologicznej teorii wychowania*, pod. red. A. Tchorzewskiego, Bydgoszcz 1992.
- Tischner J., *Polska jest Ojczyzną*, Paryż 1985.
- Winowska M., *Droga Krzyżowa Karczowników, Ks. Bronisław Markiewicz*, London 1970.